

Sofija Božić, *Politička misao Srba u Dalmaciji, Srpski list/Glas 1880-1904*, Institut za noviju istoriju Srbije, Biblioteka Studije i monografije, Knjiga 14, Beograd, 2001, str. 235 + fotografije

Sofija Božić, đak profesora Vasilija Krestića, došla je u Institut za noviju istoriju Srbije već kao magistar istorijskih nauka. Njena prva knjiga *Politička misao Srba u Dalmaciji, Srpski list/Glas 1880-1904*, i nastala je iz njenog magistarskog rada.

Knjiga ima sve odlike kojima se Sofija Božić, odmah po dolasku u Institut, predstavila svojim radovima u časopisu „Tokovi istorije”, u zborniku „Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka. Položaj žene kao merilo modernizacije”, kao i svojim predavanjima na Naučnoj tribini Instituta. U te odlike, na prvo mesto, dolazi temeljnost istraživanja, koju slede težnja ka kompletiranju istraživačkih rezultata, negovan izraz i odlična pismenost.

Knjiga Sofije Božić višestruko uverava čitaoca da je autor bdeo nad svakim njenim detaljem. Pored već pomenutih odlika koje je ispoljila u glavnom delu knjige, Božićeva je uložila veliki trud u izradi priloga, koji knjigu čine zaokruženom celinom. Pored rezimea na engleskom jeziku, tu su još: Hronološki pregled važnijih događaja 1880-1904; Leksikon istorijskih ličnosti – na 22 stranice; Izvori za biografije istorijskih ličnosti; Izvori i literatura (Neobjavljeni izvori, Objavljeni izvori, Novine i časopisi, Literatura); Registar ličnih imena i, najzad, fotografije ličnosti, spomenika i lokaliteta koji se u knjizi pominju.

Knjiga Sofije Božić donosi mnogo novih rezultata u čisto sazajnom smislu. Upravo zato, ona i podstiče historiografsku raspravu i otvara nova polja za istraživanja. Analiza listova i časopisa kao izvora za istoriju, u konkretnom slučaju za istoriju Srba u Dalmaciji, pokazala se kao veoma produktivna. To je ranije potvrdio diplomski rad Branke Prpe *Srbsko-dalmatinski magazin 1836-1848: preporodne ideje Srba u Dalmaciji*, koji je takođe rađen kod profesora Vasilija Krestića, a sada magistarski rad Sofije Božić, u čijem je središtu *Srpski list/Glas*, koji je više od dve decenije (1880-1904) bio jedino glasilo srpskog naroda i Srpske, odnosno Srpske narodne stranke na Primorju.

Već karakter izvora koji je proučavala, jednog javnog glasila, uz to stranačkog, upućivao je Sofiju Božić na višeslojnu analizu, u kojoj su podjednako važna dva nivoa: sam list, odnosno njegovi pokretači, stanje njihove svesti i uticaj na čitalaštvo; i istorijsko vreme u kome list traje: međunarodni odnosi, društvo u Dalmaciji, odnosi sa Hrvatima i sa Srbima van Dalmacije.

Sofija Božić je veoma precizno, do detalja, reprodukovala oba ova nivoa. Iako se sama nije previše upuštala u vrednovanje odnosa, stanovišta i akcija koja je reflektovao *Srpski list/Glas*, materijal koji je interpretirala otvara mnoga pitanja. Ne radi se, pritom, samo o odnosima između Srba i Hrvata. Ovi drugi su, neiz-

bežno, druga strana istorije Srba u Dalmaciji, koja je u radu, u priličnoj meri, ostala u senci. Radi se o odnosima u samom srpskom nacionalnom korpusu, čiji su se delovi nalazili u različitom istorijskom položaju. Iz mnoštva pitanja koja u ovom smislu otvara rad Sofije Božić izdavaju se tri pitanja: odnos prema prošlosti srpskog naroda, srpskoj državi posle Berlinskog kongresa i Rusiji, kao vodećoj slovenskoj zemlji i središtu slovenske civilizacije. Sva ova pitanja imaju trajan značaj za integraciju srpskog naroda. Na stranicama *Srpskog lista/Glasa* ova pitanja interpretiraju tada najobrazovaniji Srbi u Dalmaciji, sa ciljem da utiču ne samo na svoje čitalaštvo već na Srbe uopšte.

Urednici, a i mnogi saradnici, *Srpskog lista/Glasa* bili su ljudi koji su stekli visoko obrazovanje u Beču, Gracu i Zagrebu. „Sudeći po njihovim biografskim podacima, zaključuje Sofija Božić, urednici su imali temeljno pravno obrazovanje, govorili su strane jezike, dobro su poznavali istoriju, nauku o državi, intresovali su ih problemi društva i sveta u kome žive. I ostali saradnici bili su upućeni u humanističke nauke, bavili su se književnošću, istorijom, politikom, bili profesori i visoki crkveni dostojanstvenici. Među povremenim dopisnicima bilo je takođe uglednih ličnosti: profesora, sveštenika, advokata. Dakle, intelektualnu osnovu lista činili su nadareni i visokokvalifikovani ljudi koji su ostavili značajne tragove u kulturnom životu Srba na Primorju, pa i u srpskoj kulturi”. Sve ovo kazuje da je reč o respektabilnoj eliti, koja je imala ključnu ulogu u formiranju svesti, ali i odlučujući politički uticaj.

Suštinu njene programske orijentacije čini je borba za očuvanje identiteta srpskog naroda na Primorju i za ujedinjenje srpskih zemalja, pod kojima su se, osim Srbije i Crne Gore, podrazumevale i sve one „koje su Srbi naselili tokom minulih vremena”.

Okupljena oko *Srpskog lista/Glasa*, srpska elita u Dalmaciji bila je pod snažnim uticajem Vuka Karadžića i držala se njegovog načela *Srbi svi i svuda*. Ali, njen glavni oslonac u borbi za očuvanje nacionalnog identiteta bila je prošlost – to jest romantičarski zanos „o nekadašnjoj slavi i veličini etnosa”. Odatle se krenulo i u Srbiji, ali se na tome nije ostalo. Sofija Božić skreće pažnju na jedan vrlo važan element za duhovno jedinstvo srpskog naroda. Imajući u vidu stanovišta elite oko *Srpskog lista/Glasa*, Bižićeva zaključuje: „Srpska inteligencija je videla prevazilaženje ružne sadašnjosti u budućem obnavljanju slavne prošlosti. Zato, kada su tvorci naučne historiografije kod Srba počeli da odstranjuju iz istorije opšte legende *Srpski glas* se pobunio. Strahovao je da, ako se uklone ideali iz davno minulih vremena, neće ostati nikakvih pokretačkih motiva za budućnost. Osim toga, kao glasilo stranke koja je broj svojih pristalica pokušavala da poveća upravo obilatom upotrebom istorije, nije mu išlo u prilog odbacivanje svega onoga što se iz tradicionalne, rodoljubive škole u srpskoj historiografiji, moglo iskoristiti za ostvarenje takvih, stranačkih ciljeva”. Zbog toga *Srpski list/Glas* nije ni mogao biti naklonjen ocu kritičke historiografije u Srba, Ilarionu Ruvarcu. Smatrao je da rezultati njegovog rada služe „dušmanima srpskog naroda”. Odnosno, da kritičku

istoriografiju treba odložiti do vremena kada egzistencija Srba bude potpuno obezbeđena. Ali, i ne samo kritičku istoriografiju.

Interesi Srba u Dalmaciji nisu se uvek podudarali sa interesima srpske države. U prvim godinama izlaženja, *Srpski list/Glas* je retko pisao o Srbiji. Kasnije, on je Srbiju posmatrao samo sa stanovišta njene ujediniteljske misije. Prepreke za ostvarenje ove misije nije nalazio samo u spoljno-političkim okolnostima već i u samoj Kraljevini Srbiji, u stranačkim borbama, koje su lične interese stavljale iznad opštih, i u ispraznom parlamentarizmu.

Srpski list/Glas je kritički pisao o počecima Radikalne stranke, kojih se ona sama nikada nije odrekla. U njenom socijalizmu, on je netačno video negaciju načela narodnosti.

Sa stanovišta ujediniteljske misije Srbije, *Srpski list/Glas* pisao je i o njenoj spoljnoj politici. Najveću pažnju posvećivao je Rusiji. To je proisticalo iz njene uloge na Balkanu, ali i iz slovenofilske orijentacije *Srpskog lista/Glasa*, koji je u Rusiji video stožer slovenske civilizacije, kao civilizacije budućnosti, nasuprot umirućoj zapadnoj civilizaciji. Elita oko *Srpskog lista/Glasa* odbacivala je zapadne ustanove i veličala rusko samodržavlje, „kao plod samostalnog ruskog razvoja”, kao „rezultat instinktivnog narodnog

samoočuvanja, koje je zahtjevalo da se usredsredi u jednim rukama sva vlast”. široko nezadovoljstvo u samoj Rusiji, koje se manifestovalo u seljačkim ustancima, studentskim nemirima, terorističkim aktima kao odgovoru na državni teror, *Srpski list/Glas* je objašnjavao stranim uticajima kojima su podlegli „zabludeli sinovi”. Ne uočavajući posebnost interesa Rusije kao velike države, *Srpski list/Glas* je pisao: „širenje ruske vlasti ne znači ropstvo, no napredak”. I rusko i srpsko društvo bili su već dovoljno složni da bi ovu tvrdnju mogli da prime kao načelo spoljne politike Rusije, odnosno Srbije.

Pomenuta tri pitanja ilustruju napetost koja je postojala u samom srpskom nacionalnom korpusu. Ta napetost je proisticala iz činjenice da je deo srpskog naroda već imao svoju državu, od koje su ostali delovi zahtevali da se koncentriše na jedan cilj: dovršenje i oslobođenje srpskog naroda. Te napetosti su uticale ne samo na odnose Srba sa drugim narodima, u konkretnom slučaju najviše sa Hrvatima, ali i na procese kulturne integracije samog srpskog naroda.

Svojom prvom knjigom Sofija Božić je postavila sebi visoku meru, koju ilustruje i bogatstvo razumevanja njene knjige. Ona spada u one istraživače koji nikad neće ići ispod te mere.

Dr Latinka PEROVIĆ